

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЩОДО РІВНЯ ОБІЗНАНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ПРО ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

“

Зі швидким розвитком цифрових технологій і впровадженням інновацій в освіту важливо, щоб як учні, так і вчителі володіли знаннями в сфері інтелектуальної власності. Це дасть змогу вчителям захищати свої творчі розробки та навчати учнів дотриманню прав інтелектуальної власності, правильному використанню джерел і етичним стандартам. Оцінка рівня поінформованості вчителів дозволить виявити потребу у підвищенні їхньої кваліфікації та створить умови для формування у дітей правової свідомості й розвитку їхньої креативності.

”

Директор Державної організації «Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій»

Олена ОРЛЮК

“

Вчителі відіграють важливу роль у формуванні у дітей усвідомленого ставлення до інтелектуальної власності, адже саме вони сприяють розвитку креативного мислення і навичок захисту творчих досягнень. В умовах сучасних викликів важливо, щоб педагоги не лише навчали учнів генерувати нові ідеї, але й розуміти цінність захисту своїх прав на інтелектуальну власність, оскільки це є основою для подальшого розвитку інновацій і стабільного майбутнього держави.

”

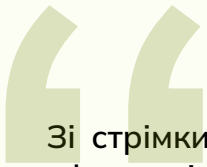

Ольга КУЛІНІЧ

Начальник департаменту «Академія інтелектуальної власності» Державної організації «Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій»

Зміст

Передмова	4
1.ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ	7
1.1. Демографічний аналіз учасників опитування за освітніми установами	7
1.2. Досвід викладацької діяльності респондентів	8
1.3. Підвищення кваліфікації вчителів в сфері інтелектуальної власності	8
1.4. Реєстрація прав на результати інтелектуальної, творчої діяльності	9
1.5. Політика в сфері інтелектуальної власності для закладів загальної середньої освіти	9
1.6. Проблеми та виклики у сфері авторського права та інтелектуальної власності: досвід вчителів	11
2. АКТУАЛЬНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕМАТИКИ ОСНОВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	12
2.1. Досвід створення навчальних проєктів, які включають розробку учнями власних творів	12
2.2. Досвід роз'яснення учням їх прав та обов'язків як авторів	12
2.3. Досвід використання матеріалів для роз'яснення прав та обов'язків	13
2.4. Просвітницькі заходи в закладах середньої освіти щодо негативного впливу контрафактної продукції або кампаній про права у сфері творчості	14
2.5. Пропозиції щодо інтеграції основ інтелектуальної власності у шкільну освіту	15
3. НАЙБІЛЬШ ПОШИРЕНІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ В СФЕРІ АВТОРСЬКОГО ПРАВА ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ З ЯКИМИ СТИКАЮТЬСЯ ОСВІТЯНИ ПІД ЧАС СВОЄЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	19
Післямова	21

Передмова

Зі стрімким розвитком цифрових технологій та інтеграцією інновацій у різні сфери діяльності, система освіти зазнає значних змін, зокрема й у сфері інтелектуальної власності. Зростання обсягів інформації, швидкий обмін даними та використання цифрових платформ створюють нові можливості для творчості та інновацій, водночас підвищуючи ризики порушень прав інтелектуальної власності. У цьому контексті важливою складовою освітнього процесу є формування у учнів розуміння основ інтелектуальної власності, а також забезпечення відповідного рівня знань і навичок вчителів. Для вчителів закладів середньої освіти ці знання допомагають їм захищати власні творчі доробки та навчальні матеріали. Обізнаність у цій сфері також дозволяє ефективно доносити учням важливість дотримання авторських прав та навчати правилам цитування, випадкам та умовам вільного використання об'єктів інтелектуальної власності, з повагою відноситись до інтелектуальної праці інших. Це в свою чергу сприяє формуванню у дітей правосвідомості, відповідального ставлення до творчості та знань, що є ключовими навичками в сучасному світі.

В аспекті викладеного постає завдання з'ясувати наскільки вчителі обізнані в питаннях інтелектуальної власності, чи усвідомлюють її значення під час розвитку креативності у дітей і чи інтегрована ця тема в їхні навчальні предмети. Оцінивши рівень зацікавленості педагогів, а також їхні пропозиції щодо включення знань з інтелектуальної власності до навчальних програм можна визначити потребу в підвищенні кваліфікації педагогів з питань інтелектуальної власності. Це надасть можливість вчителям надавати учням не лише теоретичні знання, а й практичні навички захисту своїх прав у сфері творчості.

З урахуванням актуальності надання вчителям необхідних знань та навичок для впровадження основ інтелектуальної власності в програми закладів середньої освіти, виявлення шляхів подолання можливих існуючих прогалин у сфері освіти, департамент «Академія інтелектуальної власності» Державної організації «Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій» (далі - УКРНОІВІ) ініціював проведення опитування серед вчителів закладів середньої освіти.

Основною **метою даного дослідження** є визначення рівня обізнаності вчителів щодо інтелектуальної власності, виявлення існуючих практик її застосування в освітньому процесі, а також оцінка потреби в додатковому підвищенні кваліфікації педагогів та забезпеченні їх необхідними ресурсами для ефективного впровадження знань з інтелектуальної власності у навчальний процес.

Основними завданнями дослідження є:

1. Визначити інтерес та залучення вчителів до участі у курсах або тренінгах, пов'язаних з інтелектуальною власністю, для оцінки їх обізнаності та виявлення потреби в підвищенні кваліфікації;
2. Визначити, чи проводяться в закладах середньої освіти заходи, спрямовані на інформування учасників освітнього процесу про права інтелектуальної власності та негативні наслідки поширення контрафактної продукції;
3. Визначити, чи наявні в закладах середньої освіти затверджені положення, що регулюють правовідносини стосовно авторських прав на службові твори;
4. Визначити рівень залученості викладачів до розробки та реалізації навчальних проєктів, які передбачають створення учнями власних творів, а також методів інтеграції завдань зі стимуляції та розвитку творчої діяльності у навчальний процес;
5. Проаналізувати досвід вчителів щодо подання заяв на державну реєстрацію авторських прав на твір;
6. Визначити види дій, що порушують авторські права, з якими стикаються вчителі в закладах середньої освіти при здійсненні професійної діяльності;
7. Виявити практику проведення вчителями роз'яснень учням щодо їхніх прав та обов'язків стосовно створених ними творів;
8. Визначити актуальні питання та необхідні види додаткових ресурсів, які сприятимуть вчителям краще роз'яснювати учням інформацію про права в сфері творчості;
9. Проаналізувати проблемні питання в сфері інтелектуальної власності, з якими стикаються вчителі при здійсненні професійної діяльності;
10. Систематизувати пропозиції вчителів щодо інтеграції знань з інтелектуальної власності в навчальні програми закладів середньої освіти.

Методологія дослідження ґрунтується на комплексному підході, що передбачає використання як кількісних, так і якісних методів збору даних, що дозволяє отримати всебічну інформацію щодо актуальних питань і проблем в сфері інтелектуальної власності, які присутні в професійній діяльності вчителів. Такий підхід дозволяє не лише кількісно оцінити рівень обізнаності педагогів, але й детально вивчити їхні освітні запити та потреби.

Дослідження проводилося протягом **5 місяців (з 1 вересня 2024 року по 1 лютого 2025 року)** в онлайн форматі, що забезпечує оперативність збору даних та зручність для респондентів, дозволяє охопити широку аудиторію, що є важливим для об'єктивності результатів.

Опитування складалося з різноманітних типів запитань, що включало закриті питання з множинними варіантами відповідей для отримання кількісних даних, а також відкриті питання, що дають можливість респондентам висловлювати власні думки і вказувати проблемні питання та пропозиції, які актуальні в їхній професійній діяльності.

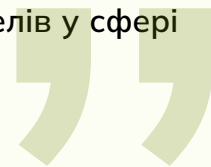
Поширення інформації щодо проведення опитування було здійснено завдяки:

- розміщенню інформації на офіційному вебсайті УКРНОІВІ;
- публікаціям у соціальних мережах, зокрема на сторінці Facebook IP Academy;
- проведення розсилки з опитуванням серед суб'єктів освітньої діяльності, а саме закладів середньої освіти України;
- зверненням до обласних та міських закладів управління освіти для забезпечення поширення інформації через офіційні комунікаційні ресурси
- персональному інтерв'ювання викладачів закладів середньої освіти.

Використання зазначених засобів сприяло залученню цільової аудиторії респондентів, що забезпечило репрезентативність зібраних даних.

Цільовою аудиторією дослідження стали вчителі з усієї України, що працюють в закладах середньої освіти, позашкільних навчальних закладах та спеціалізованих установах, що надають освітні послуги у сфері повної загальної середньої освіти. Вибір цієї групи респондентів пояснюється тим, що саме педагогічний склад є основним носієм та транслятором знань і навичок в освітньому середовищі наймолодшого покоління.

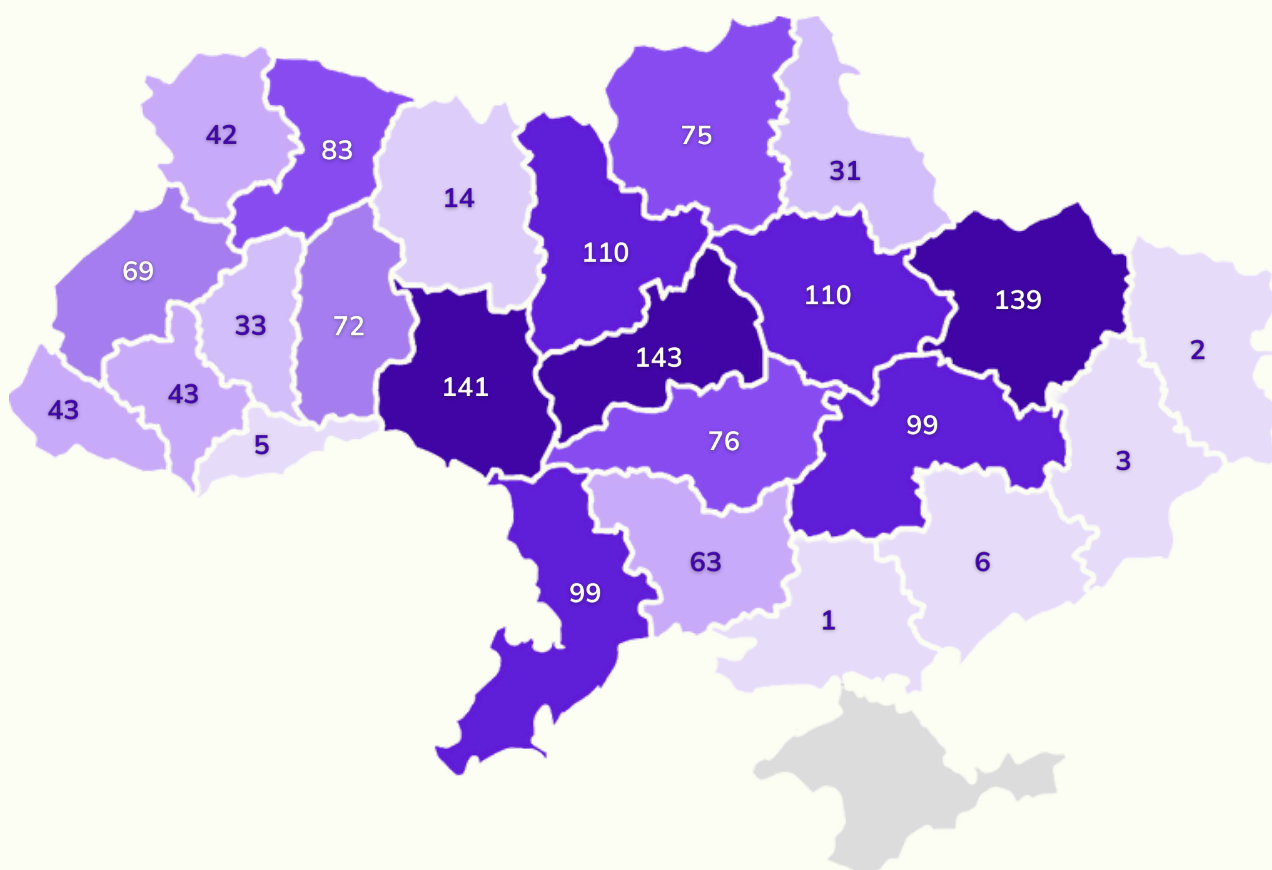
До опитування долучилося **9555 респондентів**, які мають різний досвід викладацької діяльності, що забезпечує репрезентативність вибірки для аналізу рівня обізнаності викладачів з питань інтелектуальної власності. Обсяг вибірки є достатньо великим для того, щоб отримані результати мали статистичну значущість, що дає змогу робити обґрунтовані висновки не лише для окремих навчальних закладів, а й для всієї системи середньої освіти в цілому. Це дозволяє здійснити комплексний аналіз та запропонувати рекомендації, які можуть бути застосовані на національному рівні для вдосконалення освітнього процесу та підвищення рівня знань вчителів у сфері інтелектуальної власності.

1. ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

1.1. Демографічний аналіз учасників опитування за освітніми установами

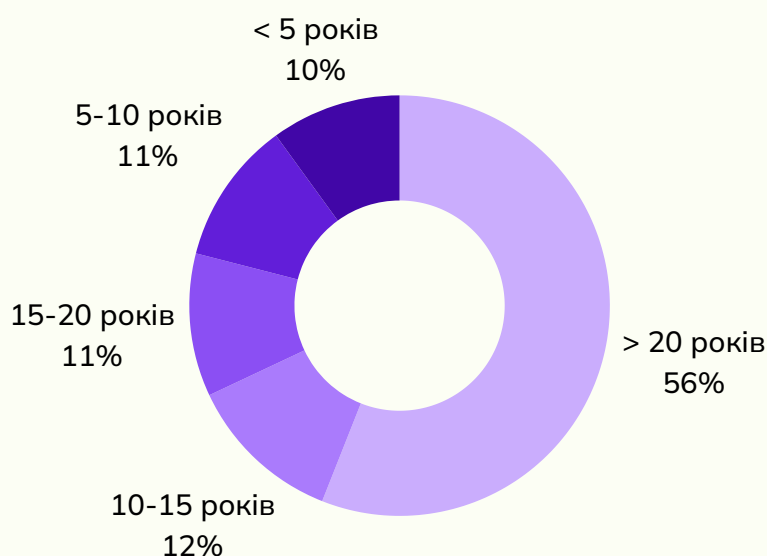
До опитування було залучено 9555 респондентів з понад 1500 навчальних закладів України, що включають заклади середньої освіти, позашкільні навчальні установи та спеціалізовані установи, що надають освітні послуги у сфері повної загальної середньої освіти. Така велика кількість учасників і різноманітність типів освітніх закладів забезпечують всебічне охоплення різних освітніх рівнів і напрямів. Це дозволяє отримати репрезентативні дані, що відображають реальний стан ролі інтелектуальної власності в професійній діяльності педагогічних працівників.

1.2. Досвід викладацької діяльності респондентів

До опитування долучилися вчителі з різним досвідом викладацької діяльності, що забезпечує можливість проаналізувати погляди та підходи як досвідчених, так і молодших фахівців:

- до 5 років – 985 респонденти (10%);
- від 5 до 10 років – 1039 респондентів (11%);
- від 10 до 15 років – 1166 респондентів (12%);
- від 15 до 20 років – 1000 респондентів (11%);
- більше 20 років – 5365 респондент (56%).

1.3. Підвищення кваліфікації вчителів в сфері інтелектуальної власності

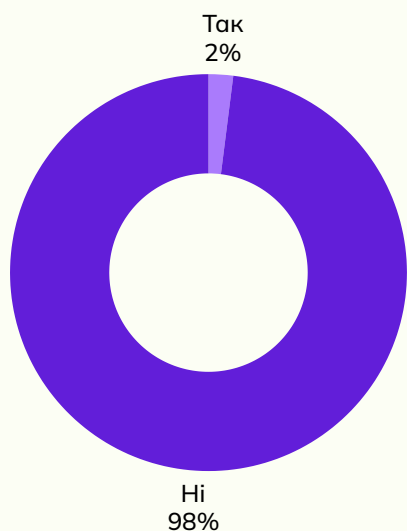
Згідно з результатами опитування, **43%** вчителів зазначили, що проходили курси або тренінги, присвячені вивченню питань інтелектуальної власності. Це свідчить про наявний інтерес до підвищення кваліфікації в цій сфері та готовність педагогів вдосконалювати свої знання і навички.

Проте, **57%** респондентів не брали участі у подібних заходах, що вказує на суттєвий дефіцит спеціалізованого навчання з інтелектуальної власності серед вчителів. Така ситуація підкреслює необхідність організації додаткових тренінгів і курсів, спрямованих на підвищення обізнаності педагогів у питаннях інтелектуальної власності.

Чи проходили Ви курси або тренінги, пов'язані з інтелектуальною власністю?

1.4. Реєстрація прав на результати інтелектуальної, творчої діяльності

Чи подавали Ви заяви на державну реєстрацію авторського права на твір?

Згідно з результатами опитування, лише 2% респондентів зазначили, що *подавали заяви на державну реєстрацію авторського права на свої твори*, в той час як 98% не мали такого досвіду. Така низька кількість учасників, може вказувати на недостатнє усвідомлення важливості захисту творчих робіт у педагогічній діяльності. Це також може бути пов'язано з браком знань або ресурсів для здійснення цієї процедури. У той час, як реєстрація авторського права є важливим кроком для захисту своїх прав, це питання потребує подальшого роз'яснення та підтримки для вчителів, що сприятиме підвищенню їх правової обізнаності.

1.5. Політика в сфері інтелектуальної власності для закладів загальної середньої освіти

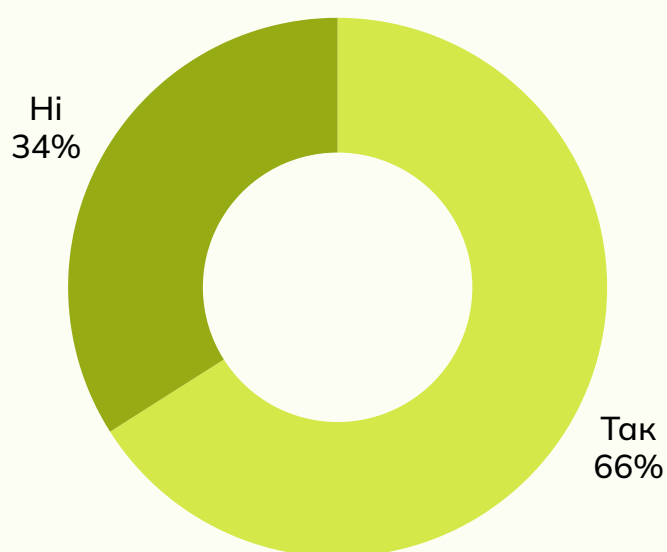
Політика в сфері інтелектуальної власності для закладів загальної середньої освіти є важливим інструментом для регулювання відносин, пов'язаних із створенням, використанням та захистом авторських прав на твори, що виникають у процесі освітньої діяльності.

У всьому світі все більше уваги приділяється впровадженню політики інтелектуальної власності в роботу освітніх закладів. Зокрема, визначаються правила розподілу прав на службові твори, правовий статус педагогів як творців об'єктів інтелектуальної власності. Зазвичай ці положення реалізуються в закладах вищої освіти, однак вони також мають велику актуальність для закладів середньої освіти, де особлива увага приділяється розвитку науково-технічних чи літературно-художніх напрямів творчої діяльності.

Всесвітня організація інтелектуальної власності (далі – ВОІВ) розробила Типове положення про політику в сфері інтелектуальної власності для університетів та науково-дослідних установ[1], яке підлягає адаптації з урахуванням національного законодавства та інших нормативно-правових актів. Його положення також можуть бути враховані під час розробки політики в сфері інтелектуальної власності для закладів загальної середньої освіти, трудових договорів або посадових інструкцій, що містять питання щодо розподілу прав інтелектуальної власності на службові твори.

Згідно з результатами опитування, 66% вчителів вказали, що в їхніх закладах освіти існують положення, які регулюють політику стосовно авторських прав на службові твори, що свідчить про наявність чітких механізмів захисту інтелектуальної власності. Однак 34% вчителів зазначили, що таких положень у їхніх закладах немає, що може призводити до правових ризиків і суперечок щодо використання службових творів. Це вказує на потребу в удосконаленні або розробці відповідних внутрішніх документів у закладах, де вони відсутні, для забезпечення належного захисту авторських прав на службові твори, створені в межах освітнього процесу.

Чи існують у вашому закладі освіти положення, що регулюють політику стосовно авторських прав на службові твори?

1.6. Проблеми та виклики у сфері авторського права та інтелектуальної власності: досвід вчителів

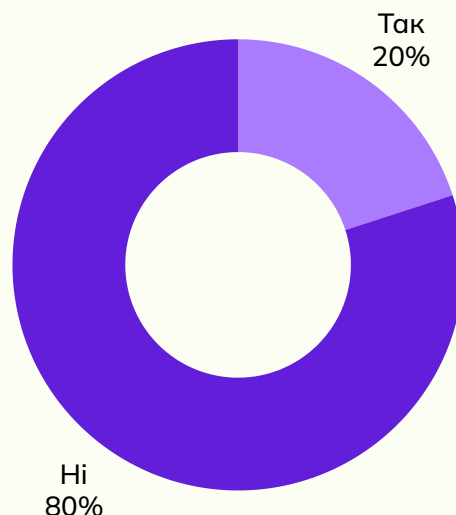
Порушення авторських прав вчителів

Згідно з результатами опитування, 80% респондентів заявили, що не стикалися з випадками порушення авторських прав у їхній професійній діяльності, які стосуються їх власних прав як авторів, так і прав їхніх колег. Такий високий відсоток може також бути результатом недостатньої обізнаності педагогів про їхні права в сфері інтелектуальної власності, або ж свідчити про прихованість подібних випадків.

Однак, 20% респондентів вказали, що їм траплялися випадки **порушення авторських прав у їхній професійній практиці, стосуючись як їх власних прав, так і прав їхніх колег**. Це може свідчити про наявність певних проблем у сфері інтелектуальної власності в освітньому середовищі, хоча й на обмеженому рівні.

Зокрема, серед зазначених вчителями ситуацій можна виокремити кілька основних порушень авторських прав:

- Використання розроблених вчителями навчальних матеріалів, таких як методичні посібники, презентації, робочі зошити іншими колегами без належного дозволу або зазначення авторства.
- Публікація розроблених вчителями навчальних матеріалів та досліджень без їх згоди або без вказівки авторства.
- Копіювання навчальних матеріалів вчителів для комерційних цілей, зокрема розміщення на освітніх платформах, без узгодження та зазначення авторства.

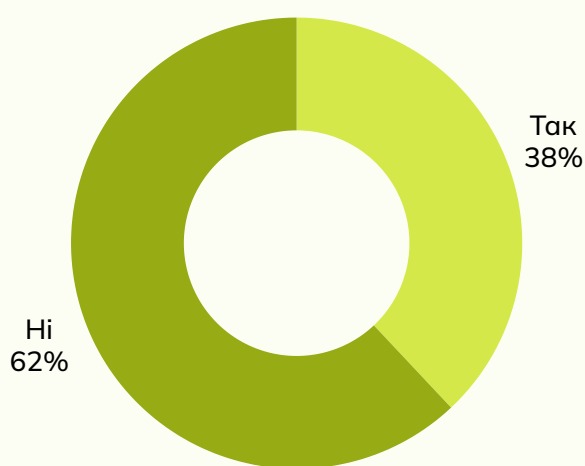

Чи траплялися у вашій практиці ситуації, коли хтось порушував авторські права Ваші або Ваших колег?

2. АКТУАЛЬНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕМАТИКИ ОСНОВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

2.1. Досвід створення навчальних проєктів, які включають розробку учнями власних творів

Згідно з результатами опитування, 38% респондентів мають досвід створення навчальних проєктів, що включають розробку учнями власних творів, тоді як 62% не мали такого досвіду. Це свідчить про те, що частина педагогів активно впроваджує в навчальний процес завдання, які передбачають творчу діяльність учнів, а більшість з них поки не стимулюють учнів до проявів креативності та не залучають учнів до створення оригінальних творів та інших об'єктів права інтелектуальної власності. Однак, слід зазначити, що створюючи

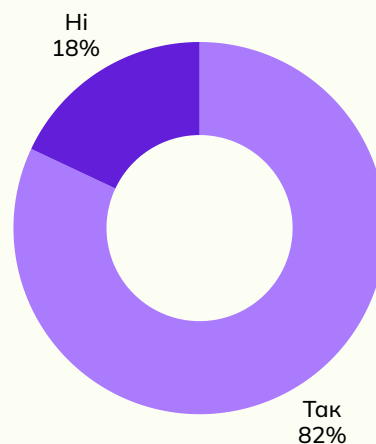
Чи маєте Ви досвід створення навчальних проєктів, які включають розробку учнями власних творів?

власні твори, учні набувають статусу авторів, що наділяє їх не лише правами, а й обов'язками. Саме тому надзвичайно важливо підкреслити необхідність свідомого ставлення до дотримання авторських прав, адже лише усвідомлення своїх прав і обов'язків дозволяє учням гідно захищати результати своєї праці. Це не лише допоможе уникнути порушень, а й стане основою для розвитку їхньої творчої активності, сприяючи створенню середовища, в якому цінується оригінальність і повага до чужої праці.

2.2. Досвід роз'яснення учням їх прав та обов'язків як авторів

Згідно з результатами опитування, 82% респондентів повідомили, що їм доводилося роз'яснювати учням їхні права та обов'язки щодо створених ними творів. Це зазвичай відбувається під час реалізації проєктних робіт або творчих завдань, коли учні розробляють оригінальні твори, такі як есе, малюнки, презентації чи наукові дослідження для Малої академії наук України тощо. Такі роз'яснення також проводяться у випадках, коли учні використовують чужі матеріали без посилання на автора та джерело публікації або копіюють чужі роботи.

У той же час, 18% респондентів зазначили, що не проводили подібних роз'яснень, що може свідчити про необхідність більшої уваги до теми авторських прав у навчальному процесі. Це також підкреслює важливість включення таких знань у навчальні програми для забезпечення правової та етичної обізнаності учнів.

Чи доводилося Вам роз'яснювати учням їхні права та обов'язки щодо створених ними творінь?

2.3. Досвід використання матеріалів для роз'яснення прав та обов'язків

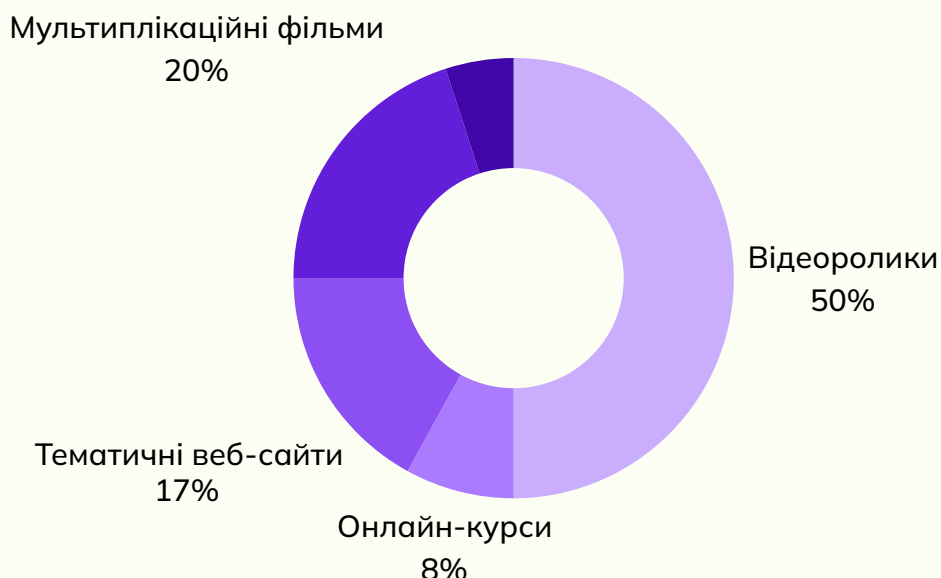
Згідно з результатами опитування, 51% респондентів зазначили, що використовують навчальні матеріали для роз'яснення учням інформації про права в сфері творчості. До таких матеріалів відносяться тематичні веб-сайти, онлайн-курси, відеоролики, мультфільми та інші ресурси. Водночас, 49% респондентів не використовують спеціалізовані навчальні матеріали для цієї мети, або взагалі не роз'яснюють учням права в сфері творчості.

Найпоширенішими інструментами, які освітяни використовують для роз'яснення учням інформації про права в сфері творчості, є відеоролики, зазначили 50% респондентів. Вони стали найбільш популярним засобом навчання, оскільки забезпечують доступність та наочність матеріалу. Мультіплікаційні фільми займають друге місце з показником 20%, що може свідчити про популярність анімаційних матеріалів для учнів початкових та середніх класів.

Тематичні веб-сайти, що надають інформацію про авторські права та інтелектуальну власність, використовуються 17% респондентів, що вказує на їхню корисність як додаткове джерело знань.

Онлайн-курси, які обрали 8% респондентів, є менш популярними, але також виступають важливим інструментом для глибшого вивчення теми в більш структурованій формі. Найменшу популярність серед освітян мають презентації, яких використовують лише 5% опитаних, що може свідчити про їх менш ефективне застосування у роз'ясненні питань авторського права та творчості.

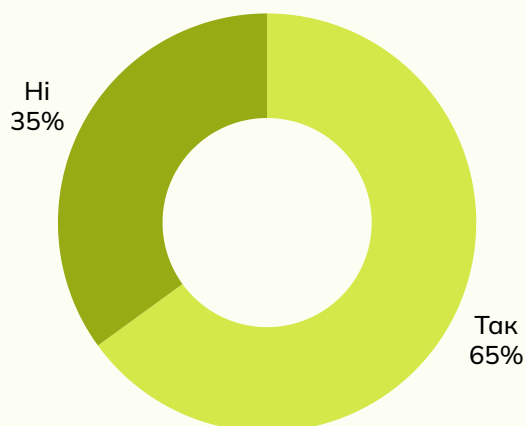
Отже, найпоширенішими інструментами є відеоматеріали та мультиплікаційні фільми, які надають учням можливість легко засвоїти інформацію, тоді як інші методи, такі як веб-сайти, онлайн-курси та презентації, застосовуються менш активно, хоча і залишаються важливими доповненнями до основного навчального процесу.

2.4. Просвітницькі заходи в закладах середньої освіти щодо негативного впливу контрафактної продукції або кампаній про права у сфері творчості

Згідно з результатами опитування, 65% респондентів вказали, що у їхніх закладах освіти *проводяться заходи, присвячені інформуванню учнів про негативний вплив купівлі контрафактної продукції (підробок) або інші кампанії про права у сфері творчості*. Однак, 35% зазначили, що дані заходи не проводяться, що вказує на певну прогалину у вихованні учнів у цьому контексті.

Зокрема, слід звернути увагу, що інформування про права у сфері творчості повинно бути невід'ємною частиною освітнього процесу, орієнтуючись на широку аудиторію, включаючи як учнів, так і вчителів. Просвітницькі заходи, такі як лекції, семінари, майстер-класи чи інтерактивні уроки, можуть стати потужним інструментом для формування правової культури, що позитивно впливатиме на розвиток економіки та суспільства в цілому.

2.5. Пропозиції щодо інтеграції основ інтелектуальної власності у шкільну освіту

Згідно з результатами опитування, лише 17% респондентів зазначили, що *мають конкретні пропозиції або ідеї щодо включення теми інтелектуальної власності у навчальні програми*, в той час як 83% не надали таких пропозицій. Це вказує на певну прогалину у розумінні важливості інтеграції цієї теми в освітній процес, а також на недостатній рівень обізнаності серед вчителів щодо можливостей включення знань з інтелектуальної власності до навчальних програм.

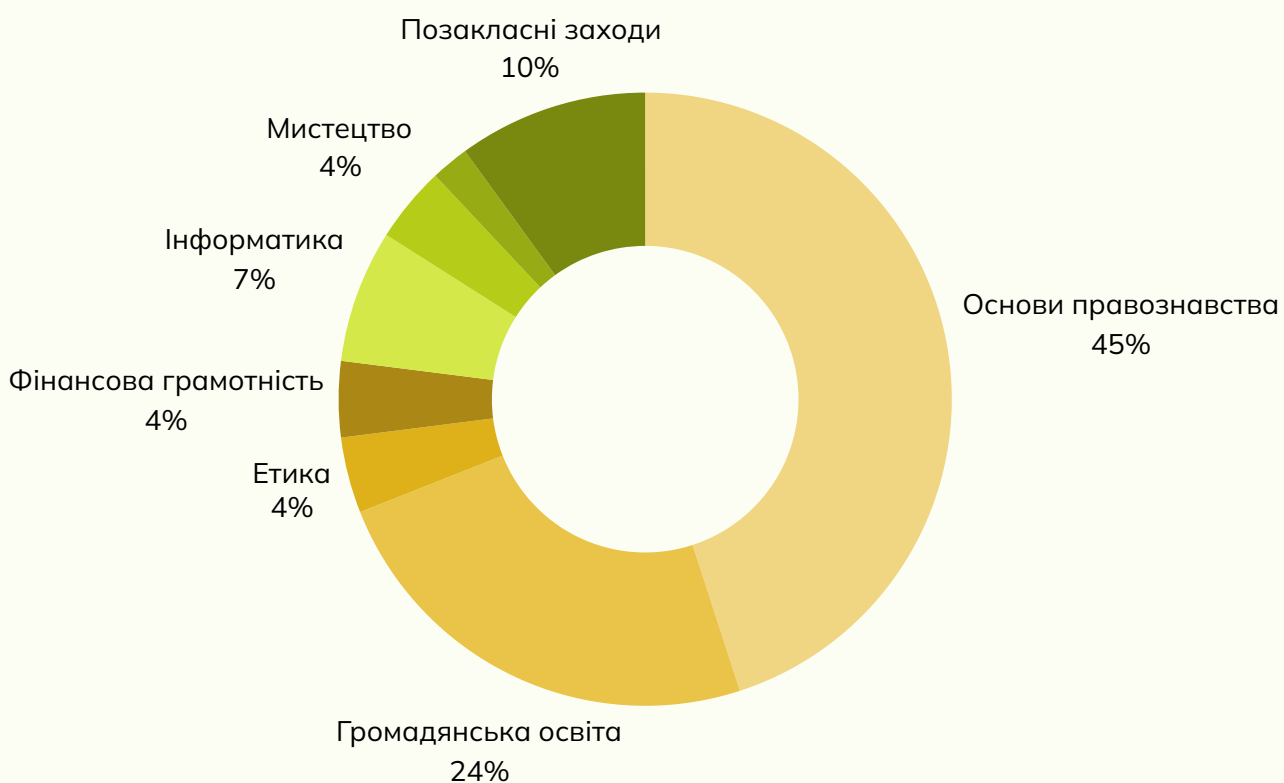

Згідно з результатами опитування, серед вчителів, які **надали пропозиції або ідеї щодо включення теми інтелектуальної власності у навчальні програми, найбільше було запропоновано** інтегрувати більше годин в навчальну програму предмета «Основи правознавства» (45%), що свідчить про галузеву відповідність цієї теми до предмету, який охоплює правові питання.

Крім того, 24% респондентів вказали на доцільність включення інтелектуальної власності в навчальний предмет «Громадянську освіту», що допоможе формувати правову свідомість серед учнів з акцентом на їхні права та обов'язки в суспільстві.

Також були запропоновані інші форми інтеграції тематики з інтелектуальної власності: 10% вчителів пропонують включати тему інтелектуальної власності в позакласні заходи, що дозволяє організовувати тематичні заходи, лекції чи майстер-класи для учнів поза межами традиційних уроків. Інші пропозиції включають вивчення цієї теми в таких дисциплінах, як «Інформатика» (7%), «Етика» (4%), «Мистецтво» (4%), «Фінансова грамотність» (4%) та «Я досліджую світ» (2%).

Ці пропозиції відображають підхід до інтеграції знань з інтелектуальної власності в різні навчальні дисципліни, що дозволяє охопити ширшу аудиторію учнів та підвищити загальний рівень правової обізнаності в школах.

Враховуючи відповіді вчителів, можна зазначити актуальність інтеграції тематики інтелектуальної власності в навчальні програми закладів середньої освіти, а саме:

1. Тематика з основ інтелектуальної власності вже є частиною курсу «Основи правознавства», але кількість годин, відведених на її вивчення, є обмеженою. Відсутність достатньої кількості годин для детального вивчення цієї теми може обмежити можливості учнів у розумінні та засвоєнні важливих правових принципів, що стосуються їхніх власних творчих досягнень та захисту інтелектуальної власності. Тому може виникнути необхідність у перегляді кількості годин, виділених на вивчення інтелектуальної власності, а також у розширенні матеріалу, який охоплює цю тему, з урахуванням сучасних потреб суспільства та розвитку цифрових технологій. Це дозволить учням не лише ознайомитися з основами прав інтелектуальної власності, а й засвоїти практичні навички захисту своїх творчих досягнень.
2. Інтеграція інтелектуальної власності в курс «Громадянської освіти» є ще одним важливим напрямом. Дана дисципліна спрямована на формування правової свідомості та відповідальності громадян. Включення тематики з основ інтелектуальної власності в цьому курсі дозволить учням зрозуміти важливість захисту прав не лише в контексті держави, але й в рамках особистої творчої діяльності. Це дозволить виховувати повагу до прав інших осіб, а також розвивати у школярів розуміння відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності.
3. Пропозиції щодо включення тематики з основ інтелектуальної власності в курс «Етика» спрямовані на формування в учнів знань та навичок щодо творчості, авторських прав та їхнього захисту. Обговорення питань порушення авторських прав, зокрема і плагіату, допомагає розвивати у школярів етичне ставлення до результатів праці інших людей.
4. Включення тематики з основ інтелектуальної власності в курс «Фінансова грамотність» є важливим кроком для розуміння учнями економічної цінності творчих результатів. В умовах стрімкого розвитку економіки і цифрових технологій, питання комерціалізації творчих продуктів, ліцензування та використання інтелектуальної власності набувають значної важливості для майбутніх поколінь.
5. Інтеграція тематики з основ інтелектуальної власності в позакласні заходи дозволяє забезпечити неформальне, але ефективне засвоєння цієї теми. Проведення майстер-класів, інтерактивних занять, зустрічей з представниками творчого середовища та креаторами в рамках тематичних тижнів та свят присвячених винахідництву, медіаграмотності та інтелектуальної власності можуть стати потужними інструментами для популяризації цієї теми серед учнів. Вони дозволяють створити умови для обговорення важливих правових аспектів творчості, а також сприяють формуванню у школярів знань і навичок щодо основ інтелектуальної власності.

6. Враховуючи відповіді вчителів, можна відзначити й актуальність інтеграції тематики з основ інтелектуальної власності в навчальні програми початкових класів, зокрема в курс «Я досліджую світ». Цей курс, орієнтуючись на загальний розвиток учнів та формування в них основних уявлень про навколишній світ, є чудовою платформою для знайомства з поняттям інтелектуальної власності. Включення теми сприятиме формуванню у дітей відповідального ставлення до результатів творчої діяльності, розумінню важливості захисту власних ідей та поваги до чужих. З огляду на сучасні виклики, такі як розвиток цифрових технологій та швидке зростання кількості інформації, що обробляється в Інтернеті, вкрай важливо вже на ранніх етапах навчання формувати у школярів правову грамотність у сфері інтелектуальної власності. Інтеграція цієї теми в курс «Я досліджую світ» дозволить не лише навчити учнів основам правового захисту, але й сприятиме розвитку їхньої творчої активності та відповідальності в умовах глобалізованого інформаційного середовища.

3. НАЙБІЛЬШ ПОШИРЕНІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ В СФЕРІ АВТОРСЬКОГО ПРАВА ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ З ЯКИМИ СТИКАЮТЬСЯ ОСВІТЯНИ ПІД ЧАС СВОЄЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Згідно з результатами опитування, лише 18% респондентів зазначили, що стикалися з проблемними питаннями в сфері авторського права та інтелектуальної власності, тоді як 82% не мали подібного досвіду. Однак, незважаючи на те, що більшість вчителів не стикаються з даними проблемами, це питання все ж присутнє в їхній професійній діяльності. Відсутність значного числа випадків порушень може свідчити про недостатню обізнаність педагогів щодо можливих правових аспектів, або ж про недостатню увагу до цієї проблематики в повсякденній практиці. Проте навіть одиничні випадки можуть бути важливими для розуміння необхідності підвищення рівня правової грамотності серед освітян, аби уникнути потенційних правових проблем і забезпечити належний захист авторських прав як власних, так і творчих досягнень колег.

Згідно з результатами опитування, вчителі виявили низку проблемних питань у сфері авторського права та інтелектуальної власності, з якими вони стикаються в освітньому процесі. Ці питання можна умовно поділити на кілька основних груп:

1. Питання щодо методики викладання та використання навчальних матеріалів з основ інтелектуальної власності:

- Недостатня кількість методичних матеріалів для учнів;
- Використання авторських матеріалів без дозволу (наприклад, публікація або копіювання робіт, що були створені іншими викладачами або учнями);

- Використання авторських матеріалів без належного зазначення авторства;
- Проблеми з використанням програм на основі штучного інтелекту;
- Порушення авторських прав під час створення відеоуроків із музичним супроводом або використання музичних творів, захищених авторським правом;
- Проблеми з використанням матеріалів для створення презентацій, виступів, рефератів тощо.

2. Питання, щодо охорони власних творчих здобутків:

- Нерозуміння важливості реєстрації авторських прав, недостатня інформованість щодо того, як і де реєструвати свої творчі роботи;
- Захист творчих робіт учнів від порушень авторських прав, в тому числі випадки використання їхніх робіт без дозволу або належного посилання на авторство;
- Проблеми з порушенням прав на фото або художні твори, використання дитячих малюнків у засобах масової інформації без дозволу автора;
- Проблеми з визначенням авторства та охороною прав на твори, які часто дублюються у різних навчальних посібниках;
- Порушення авторських прав шляхом привласнення чужих робіт;
- Питання щодо оригінальності учнівських робіт;
- Проблеми списування учнівських робіт або використання зразків творів інших учнів без належного посилання;
- Використання штучного інтелекту учнями для виконання творчих завдань;
- Академічна доброчесність та питання плагіату, зокрема у роботах МАН, рефератах і інших учнівських творчих проєктах.

3. Загальні питання щодо правової обізнаності:

- Недостатня обізнаність учнів щодо авторських прав та обов'язків в сфері інтелектуальної власності;
- Нерозуміння учнями базових понять авторського права та особливостей набуття права на різні об'єкти інтелектуальної власності;
- Проблеми з недостатнім інформаційним забезпеченням діяльності у сфері інтелектуальної власності на рівні школи.

4. Практичні проблеми:

- Проблеми правильного використання музичних творів при створенні учнівських відео;
- Проблеми з публікацією творів без дозволу автора, зокрема у випадках, коли матеріали створюються на основі розробок вчителів чи учнів.

Післямова

Проведене дослідження дозволило виявити ключові проблеми та потреби у сфері інтелектуальної власності, з якими стикаються вчителі закладів середньої освіти та учні. Результати дослідження підтверджують, що існує потреба у підвищенні обізнаності серед педагогів та учнів, особливо в умовах розвитку цифрових технологій. Тому, можна стверджувати, що для ефективного впровадження знань з інтелектуальної власності в навчальний процес необхідно розробити концепцію, реалізація якої сприятиме вдосконаленню якісного наповнення навчальних програм та підвищенню правової обізнаності серед вчителів і учнів.

Концепція інтеграції знань інтелектуальної власності в навчальні програми закладів середньої освіти має включати два основні напрями. Перший з них передбачає підвищення кваліфікації вчителів, що включає набуття ними необхідних знань і навичок для розуміння власного статусу як суб'єктів права на інтелектуальну власність та здатності інтегрувати ці знання в навчальні програми предметів, які вони викладають. Другий напрямок орієнтований на учнів, і має на меті формування у них розуміння власного статусу як творців інтелектуальної власності та можливостей для комерціалізації прав на власні творіння. Це, в свою чергу, сприятиме підвищенню правової грамотності, розвитку культури дотримання прав на інтелектуальну власність та формуванню свідомої відмови від придбання контрафактних товарів.

Враховуючи результати проведеного дослідження, можна визначити основні шляхами та способи реалізації концепції:

1. Необхідно інтегрувати знання з інтелектуальної власності до навчальних програм закладів середньої освіти, включаючи основи авторського права в такі дисципліни, як «Основи правознавства», «Громадянська освіта», «Фінансова грамотність», а також «Етика» та «Я досліджую світ». Це дозволить учням глибше зрозуміти правові аспекти творчої діяльності і важливість захисту авторських прав.
2. Важливим є впровадження спеціалізованих курсів, тренінгів і семінарів для вчителів. Це дозволить не лише підвищити рівень їх правової обізнаності щодо інтелектуальної власності, але й створить умови для запобігання правопорушенням у навчальному процесі.
3. Необхідно запровадити регулярне проведення просвітницьких заходів, а саме позакласних заходів, майстер-класів, тренінгів та тематичних лекцій, які б забезпечували наочне й доступне роз'яснення основ інтелектуальної власності як для учнів, так і для педагогів. Враховуючи актуальність цієї теми в умовах розвитку цифрових технологій, важливо, щоб такі заходи охоплювали також питання використання цифрових матеріалів та захисту онлайн-контенту.
4. Слід розробити чіткі внутрішні документи в навчальних закладах, що регулюватимуть правовідносини стосовно авторських прав на матеріали, створені педагогами в межах виконання їхніх службових обов'язків. Це дозволить зменшити ризики порушень авторських прав та забезпечить правомірне використання службових творів в навчальному процесі.

5. Для вдосконалення проведення для учнів роз'яснень щодо прав у сфері творчості, слід звернути увагу на необхідності додаткових ресурсів, зокрема на оновлення та розширення бази доступних навчальних матеріалів. У зв'язку з цим, доцільно розробити інформаційно-довідкові збірки, які включатимуть підбірку найбільш популярних та ефективних інструментів для навчання учнів основам інтелектуальної власності. Такі збірки повинні містити як загальнодоступні матеріали для педагогів (наприклад готові матеріали комплексних уроків), що допоможуть їм пояснити учням основи, так і конкретні інструменти для інтеграції цих знань у навчальний процес. Серед таких інструментів доцільно включити тематичні веб-сайти, відеоролики, мультиплікаційні фільми та інші ресурси, які дозволяють ефективно та цікаво презентувати інформацію. Такі ресурси сприятимуть підвищенню правової обізнаності учнів, забезпечать наочність і доступність викладу матеріалу, а також дозволять педагогам інтегрувати знання та навички з інтелектуальної власності в навчальний процес.

Водночас важливо зосередитись на наданні учням знань та навичків щодо їхніх прав на створені творчі роботи, особливо в рамках проєктних завдань та наукових досліджень. Це дозволить учням не лише усвідомлювати свої права, але й відповідально ставитися до використання чужих творів.

Загалом, для створення правосвідомого суспільства в умовах цифрової епохи необхідно постійно удосконалювати правову освіту у школах, зокрема і завдяки інтеграції знань про інтелектуальну власність у навчальні програми та позакласні заходи. Це сприятиме розвитку творчих здібностей учнів, формуванню етичного ставлення до інтелектуальної власності та зниженню ризиків правопорушень у цій сфері.

Інформація про дослідження:

Про що: це дослідження висвітлює рівень обізнаності вчителів щодо інтелектуальної власності та практики впровадження цієї важливої теми в освітньому процесі, потребу в підвищенні кваліфікації з питань інтелектуальної власності педагогів тощо.

Для кого: це дослідження орієнтоване на представників органів державної влади, громадських об'єднань, що спеціалізуються в питаннях освіти, розробки та впровадження програм підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів середньої освіти.

Дослідження має на меті ознайомити всіх зацікавлених осіб з результатами щодо обізнаності вчителів у галузі інтелектуальної власності, визначити можливі напрямки для забезпечення ефективної інтеграції основ інтелектуальної власності у навчальний процес.

Опитування респондентів було проведено державною організацією «Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій» без залучення соціологічних компаній. Розповсюдження анкети здійснювалось через офіційні канали зв'язку, зокрема електронну пошту та соціальні мережі. Це дозволило забезпечити прямий контакт та залучити велику кількість респондентів з різних куточків України, не використовуючи сторонні організації для збору та обробки даних.

Дослідження розроблено командою Департаменту «Академія інтелектуальної власності» державної організації «Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій».

© УКРНОІВІ, 2025